

Endülüs Arap Edebiyatında Edebu'l-İstisrah Kavramı ve Gelişim Seyri

Naim Hank (Sorumlu Yazar) | 0000-0002-3597-6308 | naimhank@karabuk.edu.tr

Dr. Öğr. Üyesi | Karabük Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı
| Karabük, Türkiye

ROR ID: 04wy7gp54

Sultan Şimşek | 0000-0002-8800-2064 | sultan.simsek@istanbul.edu.tr

Doç. Dr. | İstanbul Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı | İstanbul,
Türkiye

ROR ID: 03a5qrr21

Öz

Endülüs Devleti dönemi bilim, kültür, sanat, dil ve edebiyat alanlarında yaşanan gelişmeler nedeniyle İslam medeniyetinin altın dönemlerinden biri olarak kabul edilir. Emevî Devleti'nin yıkılışı ile doğudan Endülüs coğrafyasına göç eden Emevîler buraya İslam medeniyetini ve kültürünü taşımış, batının bilim hayatında temel alınmış olan pek çok ilmi, edebi, kültürel ve sanatsal etkinliğin vucud bulacağı ortamı oluşturmuşlardır. Uzun süre bilim ve medeniyette parlak çalışmaların ortaya konulduğu Endülüs'ün ilerleyişi, hakimiyet sınırlarının genişlemesi, toplum içinde hizipleşmenin artması, iktidar kavgalarının baş göstermesi ve etraftaki düşmanlarının çokluğu nedeniyle önce duraklamış, sonra da yaklaşık dört buçuk asır süren bir yıkılış dönemine geçmiştir. Bu dönemde Endülüs'te Müslüman topluluklar uğradıkları saldırılar yüzünden çok büyük acılar çekmiş ve bu acılar dönemin edebiyatında da yankısını bulmuştur. Edebiyat toplumların hafızası, edebi metinler bu hafızanın göstergeleridir. Tarihi anlamak, anlamlandırmak ve gerekli dersleri almak için edebi metinleri anlamak önemli bir husustur. Bu bağlamda Endülüs yıkılışından önceki son dört yüzyılda sahneye çıkan ve ediplerin Endülüs içerisinde ve dışarısında bulunan Müslüman emirliklerden, kendilerine musallat olmuş bela ve düşmanın defedilmesi için yardım istemek amacıyla inşa ettikleri istisrah edebiyatı bu makalenin konusunu oluşturmaktadır. istisrah edebiyatı 456/1046 yılında Endülüs'teki ilk şehrin, Berbuşter'in (Barbastro) kaybedilişi ile başlamış ve Endülüs'te İslam'ın temsil edildiği şehirlerin sonuncusu olan Gırnata'nın 898/1492 yılında düşmesine ve nihayet bölgedeki Müslümanların dışarı ile irtibat kuramayacak şekilde baskılandıkları azınlıklar dönemine kadar sürmüştür. Biz de makalemizde, genel itibarıyla Endülüs'ün yıkılışından önceki bu dört buçuk asırlık zamanı aralığını ele aldık. Bu nedenle makalemizin kapsamında yer alan isimlerin, kasidelerin ve metinlerin çoğu bu zaman aralığına aittir. Bu çalışmamızda, tarihsel süreçle beraber özel olarak Endülüs edebiyatında yer alan İstisrah edebiyatının tarifi yapılmıştır. İstisrah kelimesinin lugavi anlamı incelenerek eş anlamlı olarak verilen istincâd, istigase gibi kelimelerle kıyaslanarak istillahi

anlamı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Ayrıca bu edebî türün doğuşu ortaya çıkış sebepleri de zikredilmiştir. Bunu yapılırken Endülüs Arap edebiyatının bir parçası olan bu türün, ardındaki kültürel mirası ve tarihi şahitliği ortaya çıkarmak hedeflenmiştir. Böylece en zor dönemlerinde yardım istemek, seslerini İslam alemine duyurmak ya da Endülüs'teki İslam toprağı olarak kalmış son yerleri korumak için dikkatleri çekmek niyetiyle yazarak kendilerinden sonrakilere bir miras olarak da bıraktıkları edebi zenginliğin ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Bu çalışma Endülüs edebiyatının İstisrah türünü tarihi açıdan incelemesi yönüyle önem arz etmektedir. Endülüs dönemi Arap Edebiyatı ile ilgili kitap, tez, makale türünde çalışmalar bulunmakla birlikte, İstisrah türünü müstakil olarak ele alan ayrıntılı çalışmalara rastlamamış olmamız araştırmamızın önemini artırmaktadır. Diğer yandan çalışma genelinde bir bütünün parçalarını oluşturan birkaç soruya cevap bulmak amaçlanmıştır. Bu sorular kısaca şu şekildedir: Endülüs edebiyatında istisrahın mahiyeti nedir? Bir edebi tür olarak ne zaman kullanılmaya başlanmıştır? Ortaya çıkış ile gelişim süreçleri nelerdir? Tarihi arka plana bağlı olarak gelişim seyri nasıl olmuştur? Yöntem olarak Endülüs dönemini ele alan temel kaynaklar taranmış, belirlenen tarih aralığına ait şiir divanları ve nesir metinleri istisrah özelinde taranmıştır ve istisrah türünün mersiye, medih gibi Arap şiirinin diğer konularıyla iç içe geçtiği görülmüştür. Araştırma neticesinde İstisrah türünün düşmanın amansız saldırı ve baskıları karşısında çaresiz kaldığında yakın ve uzak müttefiklerin duyması amaçlanarak satırlara ve dizelere edebi usupla dökülmüş bir yardım çılığı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu edebi türün düşman baskısı ve saldırıları arttıkça daha da yoğunlaştığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler

Arap Dili ve Belagatı, Endülüs Edebiyatı, Yardıma Çağırarak Edebiyatı, İstisrah Mahiyeti.

Atıf Bilgisi

Hank, Naim – Şimşek, Sultan. “Endülüs Arap Edebiyatında Edebu'l-İstisrah Kavramı ve Gelişim Seyri”. *Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi* 10/1 (Haziran 2024), 142-166. <https://doi.org/10.32955/neu.istem.2024.10.1.07>

Geliş Tarihi	14.03.2024
Kabul Tarihi	04.05.2024
Yayın Tarihi	30.06.2024
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Turnitin
Makale Bilgisi	Bu makale, Doç. Dr. Sultan Şimşek, danışmanlığında Naim Hank tarafından İstanbul Üniversitesinde 2022 yılında tamamlanan “Endülüs Arap Edebiyatında İstisrah” isimli doktora tezinden türetilmiştir.
Yazar Katkı Düzeyleri	NH: Araştırma, literatür tarama, tasarımı, yazım, revizyon. SŞ: Araştırma, literatür tarama, yazım, revizyon.
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Edebu'l-İstisrah Concept and Its Course of Development in Andalusian Arabic Literature

Naim Hank (Corresponding Author) | 0000-0002-3597-6308 | naimhank@karabuk.edu.tr

Assistant Prof. | Karabük University, Islamic Sciences Faculty, Department of Basic Islamic Studies
| Karabük, Türkiye

ROR ID: 04wy7gp54

Sultan Şimşek | 0000-0002-8800-2064 | sultan.simsek@istanbul.edu.tr

Associate Prof. | İstanbul University, Islamic Sciences Faculty, Department of Basic Islamic Studies
| İstanbul, Türkiye

ROR ID: 03a5qrr21

Abstract

The Andalusian Islamic State period is regarded as one of the pinnacles of Islamic civilization due to advances in science, culture, art, language, and literature. With the collapse of the Umayyad State, the Umayyads migrated from the east to the geography of Andalusia, bringing Islamic civilization and culture with them, as well as creating an environment in which many scientific, literary, cultural, and artistic activities based on Western scientific life occurred. Andalusia's development, which had produced brilliant works in science and civilization for many generations, was first halted due to the expansion of the borders of dominance, the increase of factions within the society, the emergence of power struggles, and the multitude of enemies around, and then entered a period of collapse that lasted approximately four and a half centuries. During this time, Muslim communities in Andalusia suffered immensely as a result of the conflicts they faced, and their plight became apparent in historical literature. Literature is the community's memory, and works of literature serve as evidence of that remembrance. Understanding literary works is essential for comprehending, making sense of, and learning the vital lessons from history. In this context, the istisrah literature, which emerged in the last four centuries before Andalusia's fall and was constructed by scholars to ask for help from Muslim territories inside and outside Andalusia to get rid of the troubles and enemies that were ravaging them, is the focus of this article. Istisrah literature began with the downfall of the first metropolis in Andalusia, Berbuşter (Barbastro), in 456/1046 and lasted until the fall of Granada, the last of Andalusia's Islamic castles, in 898/1492. It lasted throughout the time of minorities, during which Muslims in the surrounding areas were persecuted and unable to contact the outside world. We focused our study on the four and a half centuries preceding the downfall of Andalusia. As a result, alm This research describes Istisrah literature, which is especially included in Andalusian literature, as well as the historical process behind it. By studying the lexical meaning of the term istisrah and comparing it to synonyms such as Istinjad (Rescue) and Istigase (screechy), the terminological meaning has been attempted to be stated. The origins and motivations for establishing this literary genre are also presented. The aim is to highlight the rich cultural heritage and historical testimony that supports this Andalusian

literary genre. Thus, it is intended to bring to light the literary richness they left as a legacy, which they composed intending to seek helps in their most difficult moments, to make their voices heard.ost all the names, eulogies, and speeches in our study date back to this historical period. Although there are studies in the form of books, theses, and articles on Andalusian Arabic literature, the fact that we have not come across extensive works dealing with the Istisrah genre independently highlights the significance of our research. On the other hand, within the scope of the study, the aim is to identify answers to some provides that are part of an overall in total. These questions are purely outlined as follows: What exactly is the concept of istisrah in Andalusian literature? When was it first used as a literary genre? What are the causes of its emergence and growth? What was the course of development based on the historical context? As a method of research, the fundamental materials dealing with the Andalusian era were scanned, as well as the poetry and prose writings from the necessary chronological range for istisrah. It has been observed that the Istisrah genre is interwoven with other aspects of Arabic poetry, such as elegy and eulogy. concerning the findings, the Istisrah genre is a cry for aid expressed in a literary form to be heard by close and distant allies when one is powerless against the enemy's persistent attacks and pressures. This literary genre is expected to intensify as enemy pressure and attacks rise.

Keywords

Arabic Language and Rhetoric, Andalusian Literature, Calling for Help Literature, The Meaning of Istisrah.

Citation

Hank, Naim – Şimşek, Sultan. “Edebu'l-İstisrah Concept and Its Course of Development in Andalusian Arabic Literature”. *The Journal of Near East University Islamic Research Center* 10/1 (June 2024), 142-166. <https://doi.org/10.32955/neu.istem.2024.10.1.07>

Date of Submission	14.03.2024
Date of Acceptance	04.05.2024
Date of Publication	30.06.2024
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Plagiarism Checks	Yes - Turnitin
Article Information	It is derived from the doctoral thesis titled “İstisrâh in Andalusian Arabic Literature”, completed in 2022 at Istanbul University by Naim Hank under the supervision of Assoc. Dr. Sultan Şimşek.
Author Contribution Levels	NH: Research, literature review, design, writing, revision. SŞ: Research, literature review, writing, revision.
Conflicts of Interest	The authors have no conflict of interest to declare.
Grant Support	The authors acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Copyright & License	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Giriş

Bu araştırmanın konusunu Endülüs Arap edebiyatında varlık gösteren ve çok bilinmeyen bir tür olan *istisrah* (استصراخ) türünün kavramsal yapısının ve gelişim seyrinin incelenmesi oluşturmaktadır. Makalemizin ilk kısmında *istisrah*'ın sözlük ve terim anlamlarını, ikinci bölümün de bu edebi türün Endülüs'te ortaya çıkış nedenlerini, doğuş ve gelişim aşamalarını ele aldık.

İstisrah türü Endülüs medeniyetinin çöküş döneminden yıkılışına kadar olan süreçte varlık gösterdiği için çalışmamıza konu olan dönem 456/1046 yılında Endülüs'teki ilk şehrin, Berbuşter'in (Barbastro) düşüşünden Gırnata'nın 898/1492 yılında düşmesine ve bölgedeki Müslümanların dışarı ile irtibat kuramayacak şekilde baskılandıkları azınlıklar dönemine kadarki tarihi süreçle sınırlandırılmıştır.

Endülüs edebiyatında *İstisrah* türü Mulûku't-Tavâ'if döneminde, Zaragoza krallığında Benî Hûd'dan iki kardeşin hâkimiyet konusunda ihtilafa düşmesinin ardından ortaya çıkmıştır. Endülüs tarihine bu olay Barbastro Faciası olarak bilinmektedir. h.456/m.1064 yılında gerçekleşen bu kuşatma, Barbastro'daki Müslümanları, Endülüs'teki Müslüman emirleri yardıma çağırmaya itmiştir.

Bu çerçevede çalışmamız zamansal olarak kuşatmanın olduğu h. 456 yılı ile Endülüs'teki birliğin küçük devletlere bölünerek ortadan kalkması, tek tek toprakların kaybedilmesi ve sonunda h. 897'de Gırnata'nın düşmesi ile Endülüs'te Müslüman hâkimiyetinin son bulmasına kadar geçen yaklaşık dört buçuk asırlık bir dönemi kapsamaktadır

İstisrah türü Endülüs edebiyatında bilinen diğer türlere nazaran gölgede kalmış bir türdür. Araştırmamızın amacı hem bu türün ortaya çıkışına ışık tutarak kavramsal alt yapısını irdelemek hem de gelişim seyrini ortaya koymaktır. Araştırmamızda gölgede kalmış, ancak bir tarih vesikası hükmünde olan *istisrah* türü şiir ve nesir metinlerine, araştırmacıların dikkatini çekmek hedeflenmiştir. Araştırmamızda tümevarım ve metin tahlili yöntemleri esas alınmıştır.

Araştırmalarımız neticesinde gördüğümüz kadarıyla bizzat *İstisraha* yönelik akademik çalışmalar oldukça azdır. Bununla beraber, ulaşabildiğimiz, bu alanla ilgili daha önce yapılmış araştırmalardan faydalanılmış olup bunlar çalışmamızın öncelikli başvuru kaynaklarıdır.

Erişebildiğimiz kadarıyla daha önce yapılan araştırmalar şöyledir:

İlk araştırma Rab'î b. Selâme'nin 1990'da yazdığı *Edebu'l-Mihneti'l-İslâmiyye fi'l-Endelus* isimli eserdir. Yazar, bu eserinde Endülüs'te ortaya çıkan çile edebiyatının sahip olduğu en önemli sanatsal özelliklere değinmiştir.

Endülüs'te *istisrah* ile ilgili Azûz Zerkân tarafından 2008'de *Şi'ru'l-İstisrah fi'l-Endelus* isimli doktora tezi hazırlanmıştır. Yazar bu çalışmada Endülüslü şairin yurduna dair duygu

ve düşüncelerinin ehemmiyetini, bu bağlantının hem maddi hem de manevi yönlerini ele alarak, istisrâh şiirinin sanatsal niteliklerine, dil ve üslubunun gelişim seyrine, Endülüs'teki şairlerin istisrahı ele alış tarzlarına değinmiştir.

Fetîha Dahmûş tarafından 2012'de *Şi'ru'l-İstisrâhi'l-Endelusî: er-Ru'ye fi kıra'eti'l-cemâl ve't-teşkil* başlıklı bir makale kaleme alınmıştır. Yazar bu makalesinde Endülüs istisrâh şiirinin sahip olduğu temaların bazılarına değinmiştir.

Bu konuda daha önce yazılmış makalelerden bir diğeri ise *Havle Misiya* tarafından 2015'te yayınlanmış olan *Edebu'l-İstisrâh ve istincâd fi'l-Endelus* adlı makaledir. Yazar önce *İstisrah* edebiyatı kavramına, daha sonra *İstisrah* kavramının kullanılmasının gerekçelerine ve bu edebi türün tarihsel arka planına muhtasar bir şekilde değinmiştir. Ancak yazar mersiyelerdeki bazı beyitleri mezcetmiş, onları *İstisrah* içerisine eklemiş ve *İstisrah* edebiyatını çok kısa bir şekilde ele almıştır.

Bu eserler haricinde konumuzla yakından alakalı başka bir bilimsel çalışmaya ulaşamamıştır. Ancak istisrâh edebiyatı ile ilgili olarak edebiyat tarihi kitaplarında veya tarih kaynaklarında dağınık şekilde bulunan bilgilere rastlanmıştır.

Önceki çalışmalara göz atıldığında bunların çoğunun, nesir formunda yazılmış bazı istisrâh risaleleri İslam tarihinde meşhur olsa da, bu edebi türü şiir kapsamında ele aldıkları, bu mefhumu estetik ve sanatsal, çoğunlukla da tematik bir çerçevede inceledikleri görülmektedir. Biz ise bu çalışmamızda bizden önce yapılan çalışmalardan istifade ederek onları genişletmeye ve eksik kalan kısımları tamamlamaya çalıştık.

Biz ise bu çalışmamızda, bizden önceki çalışmaların istisrâh şiiri mefhumuna ve tanımına dair ortaya koydukları bilgileri geliştirip, Endülüs'te edebi risaleler ve nesir türünde görülen istisrâh mefhumuna dair eksik olan bilgileri tamamladık.

Daha önce yapılan çalışmaların Endülüs edebiyatının veya şiirinin türlerinden biri olarak istisrâh'a değinmekle beraber diğeri tespit edilmiş olmakla beraber istisrâh edebiyatını şiiri ve nesriyle beraber bütüncül bir surette ele alan akademik bir çalışma ya da bir araştırma metnine ulaşamamıştır. Öyle ki incelediğimiz kaynaklarda nesir alanına dair araştırmalar yok denecek kadar azdır. Aynı şekilde araştırmalarımızda istisrâh türünde yazılmış eserlerin tamamını, eserin başlığı, yazarı ve metniyle beraber bir araya getiren bir kaynağa da ulaşamamıştır. Ancak 'Azûz Zerkân gibi bazı araştırmacılar eserlerinde, ulaşabildikleri kasidelerin isim ve yazarlarını zikretmektedir. Ne var ki Zerkân'ın sanatsal inceleme amacıyla yer verdiği numuneler dışında, ait oldukları yazarlarla birlikte zikredilen bu kasidelerin metinlerine yer veren bütüncül bir esere rastlanmamıştır.

1. İstisrâh Kavramının Sözlük ve Terim Anlamı

Bu bölümde öncelikle *istisrâh* kelimesinin sözlük anlamına ve sonrasında edebiyat sahasındaki terim anlamına değineceğiz.

1.1. Sözlük Anlamı

Makalede konu edilen *istisrah* türünü ifade etmek için Endülüs Arap edebiyatı ile ilgili temel kaynaklarda *istisrah* kelimesinin yanısıra *istiğâse*, *istincâd* ve *isti'âne* kelimeleri de kullanılmaktadır. Ancak bu edebi türün ifadesini geniş olarak *istisrah* kelimesinde bulunduğu düşünüldüğü için eş anlamlı olarak kullanılan kelimelere tercih edilmiştir. Bu başlıkta öncelikle *istisrah* kelimesinin lugavî anlamları tespit edilmiş *istincâd* ve *isti'âne* kelimelerinin lugavî anlamlarına da değinilerek edebi türün ifadesi olarak *istisrah* kelimesinin tercih edilme gerekçeleri açıklanmıştır.

إِسْتِصْرَاحٌ (İstisrâh) kelimesinin anlamı *Lisânu'l-'Arab*'ta istiğâse اسْتِغَاةٌ (yardım talep etmek, yardıma çağırarak) olarak açıklanmıştır. İbnu'l-Esîr ise kelime hakkında şöyle demiştir: Sârih صارخ (yardım talep eden, bağırarak, çığlık atarak feryat eden) kişi birine geldiği zaman “Falancadan yardım talep edildi (ustusriha)” diye söylenilir. Bu ifadedeki sârih, bir kişiden yardım talep etmek üzere yaşanmakta olan bir durumu haber vermek amacıyla çığlık atan kişiye işaret eder. Ayrıca bir kimse yardım isteyip (istegâse) vâ ğavsâh, vâ sarhatâh derse, “falanca kişi haykırdı (saraha: çığlık attı, yardım istedi, feryat etti)” denilir. Kelimenin sülasi kökü صرخ fiili olup bu kökten türeyen الصرخة kelimesi, bir musibet veya korku anındaki şiddetli feryat (sayha) صِيْحَةٌ demektir¹. Kuran'da bu kökten türeyen kelimeler şöyle geçmektedir: “...ben sizi kurtaramam (musrihikum), siz de beni kurtaramazsınız (musrihi)...”. İbrâhim Suresindeki bu² (مَا أَنَا بِمُصْرِحِكُمْ وَمَا أَنْتُمْ بِمُصْرِحِي) ayetin tefsirini Kurtubî şu şekilde ifade etmektedir: “...ben sizi kurtaramam...”; “sizin muğîsiniz (yardıma koşmanız, feryadınıza yetişip el atanınız, imdadınıza icabet edeniniz) değilim”; “...siz de benim yardımına koşamazsınız...”; “siz de benim muğîsim değilsiniz”. Sârih ve mustesrih kurtuluş ve yardım isteyen; musrih ise muğîs gibi yardım edendir³.

Kuran'da şöyle de geçmektedir: “Dilersek suda boğarız onları. O zaman onların ne imdatlarına yetişen olur (sarîh), ne de kurtarılırlar”⁴ (وَإِنْ نَشَاءُ نُغْرِقْهُمْ فَلَا صَرِيحَ لَهُمْ وَلَا هُمْ يُقَدَّرُونَ) Kurtubî ise Yasin suresindeki bu ayetin açıklamasında şu yorumu yapmıştır: “Yani onlar için hiçbir yardım eden (muğîs) bulunmamaktadır. Sa'îd bunu Katâde'den rivayet etmiştir” demiştir⁵. Selâme b. Cendel⁶ de Kuran'daki gibi bu kelimeyi kullanmıştır:

¹ Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, nşr. Abdullah Ali el-Kebîr (Beyrut: Dâru Sâdir, 1414h.), 3/33.

² İbrahim 14/22.

³ Ebû 'Abdillâh Muhammed Şemsuddîn, el-Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân* (Kahire: Dâru'l-Kutubi'l-Mısriyye, 1964), 11/354.

⁴ Yasin 36/43.

⁵ Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 15/35.

⁶ Selâme b. Cendel Kadim Cahiliye şairlerinden olup Benî Temîm'den Benî 'Âmir'e mensuptur. Detaylı bilgi için bk.: İbn Kuteybe ed-Dîneverî, *eş-Şi'r ve's-Şu'arâ'* (Beyrut: Dâru'l-Me'ârif, 1982), 264.

كَانَ الصُّرَاخُ لَهُ فَرْغَ الظَّنَابِيِّبِ 7 كُنَّا إِذَا مَا أَتَانَا صَرَخٌ فَرَعٌ

(Korkmuş yardım istemek üzere feryad eden biri bize geldiğinde -çabucak onun yardımına koşarız da at daha hızlı koşsun diye- kamçıyla baldırlara vururuz.)

Bu ifade bir kinaye olup yardım talebi için feryat eden kişiye hızlıca cevap vermek anlamında süvari, kamçıyla ayakkabısına vurarak yardım istemek için bağırarak kimseye yardım etmek üzere atını hızlandırır.

Yine bu biçimde Umeyye b. Ebi's-Salt⁸ şöyle demiştir:

وَلَا تَحْزَرُوا إِنِّي لَكُمْ غَيْرُ مُصْرَخٍ وَأَلَيْسَ لَكُمْ عُنْدِي غَنَاءٌ وَلَا نَصْرٌ.

(Telaş etmeyin, zira ben sizin yardım çağrınıza cevap verebilecek değilim. Ne istediğiniz yardımı (nasr) ne de faydayı (ğânâ) bende bulamayacaksınız.)

İstisrâh kelimesinin sözlük anlamlarının tamamı, *istincâd* ile *isti'âne* kelimelerinin anlamlarıyla benzerlik arz etmektedir. *İstisrâh* kelimesinin diğer kelimeler kadar çok kullanılmadığı söylenebilir. Oysaki bu kelimenin içeriği, yakın anlam içeren ve eş anlama sahip birçok kelimeye mevcuttur. Bu lafızlar şunlardır:

-*İstincâd* (استنجد): Anlamı *Lisânu'l-'Arab*'da şu şekilde bahsedilmiştir: *istencedehû* (ondan yardım talep etti) yani *isteğâsehû* (yardıma çağırdı, ondan yardım istedi). *Mincâd*, bu kelimeyle aynı kökten olup, hızlıca yardıma koşan (*nasûr*) manasındadır. *Bir adam yardım istedi* cümlesinde bulunan *istencede* fiili, *iste'âne* ve *isteğâse* anlamına gelmektedir⁹.

-*İsti'âne* (استعانة): Falanca kimse filancadan yardım istedi. Bu fiil (*iste'âne*) cümlesinde olduğu gibi, “*kendisinden yardım ('avn ve musâ'ade) istedi*” manasını ifade etmektedir¹⁰. *İstiğâse*: Bir adam falancadan yardım talep etti (*isteğâse*) cümlesinde geçtiği gibi bu fiil, “*ondan yardım talep etti (istensara ve iste'âne)*” anlamına gelmektedir. *İstiğâse* yardım (ğavs) istemek manasında olup sözü geçen fiilin köküdür. Arapça dilinin dilbilgisi literatüründe bu kelime, zorlu (şiddetli) bir durumdan kurtulmuş ya da bir sıkıntıyı defetmek için çabalayan kimsenin seslenmesi anlamına gelmektedir¹¹.

⁷ Ahmed Muhammed Şâkir - Abdusselâm Hârûn, *el-Mufaddaliyât* (Beyrut: Dâru'l-Me'ârif, ts.), 124.

⁸ Umeyye b. Ebi's-Salt: Muhadram şairlerden olup Sekîf kabilesine mensuptur. Hayatı için bkz. Behcet 'Abdulğafûr el-Hadîsî, *Umeyye b. Ebi's-Salt-Hayâtuhû ve Âsâruhû* (Bağdat: Matbû'âtü Vizâratil-'İ'lâm, 1975), 46.

⁹ Ebu'l-Feyz Murtazâ, ez-Zebîdî, *Tâcü'l-'arûs min cevâhiri'l-Şâmûs* (Kuveyt: Dâru'l-Hidâye, 1965), 11/210.

¹⁰ Hassan, Zeyyât vd., *el-Mu'cemu'l-vasît*, thk. Mecma'u'l-Luğati'l-'Arabiyye (İran: Dâr Sdik, 1348h), 2/638.

¹¹ Zeyyât vd., *el-Mu'cemu'l-Vasît*, 2/665.

Yukarıdaki kelimelerin her biri sözlük anlamı açısından *yardım talep etmek* anlamı ile ilişkili olup, konumuz olan *istisrâh* kelimesi ile müşterek bir anlam taşımaktadır. Bu kelimelerin anlamlarını açıklamaktaki gayemiz, *istisrâh* kelimesiyle varmak istediğimiz anlamın netleştirilmesidir. Sözü geçen bu kelimelerin anlamlarını tahlil ettiğimizde şu sonuca ulaşabiliriz: Bu kelimelerin sözlük anlamlarını birbirinden ayırmak oldukça zordur. Çünkü *istisrâh*, *istincâd* ve *isti'âne*'den her birinde yardım talep eden kişi bir zaafa veya sıkıntıya düşmüştür ve yardıma (*musâ'ade*) muktedir olan bir başka kişiden veya merciden yardım (*'avn*, *musâ'ade*) talep etmektedir. Öyle ki *istisrâh* kelimesinin dahilinde, diğer kelimeleri yerine bu kelimeyi tercih etmemizi sağlayan bazı başka anlam boyutları vardır. Bu durum *istisrâh*'ın terim anlamı başlığında ele alınmıştır.

1.2. Terim Anlamı

Modern dönemde Endülüslü Arap edebiyatı üzerine çalışan bazı araştırmacılar, *istisrâh* kelimesi yerine *istincâd* ve *isti'âne* gibi başka kelimeler kullanmaktadır¹². Buna rağmen biz araştırmamızda *istisrâh* kelimesini tercih ederek bunun dışındaki *istincâd*, *istikvâ'* ve *isti'âne* gibi kelimeleri kullanmaktan kaçındık. Bunun ana nedeni, *sarha* kelimesinin barındırdığı ve anlam bakımından bu kelimeyle müşterek anlamlı diğer kelimelerde mevcut olmayan luğavî delaletlerdir. Bu delaletler bahsi geçen edebî türü daha kapsamlı bir şekilde temsil ederek ıstılahlaşmaya götürmüştür. Sözü geçen delaletlerden birkaçı şunlardır:

Öncelikle *istisrâh* kelimesinin manasında feryat eden kimseden meydana gelen büyük bir elem vardır. Çünkü bir kişi ancak acısına tahammül edemeyeceği bir noktaya ulaştığında feryat edip haykırır.

İstincâd ve *isti'âne* kelimelerinde ise *istisrâh* kelimesindeki bu şiddetli elem ortaya çıkmaz. Nitekim yardım isteyen kişinin (*muste'în* ve *müstencid*) bir parça gücü vardır. Ancak bu güç, muhtaç olduğu şeyi gerçekleştirmesine yetmemiştir. Bu demektir ki kendisinde bir parça güç eksiktir ve o bu gücü başka birisinden almak ister ki muhtaç olduğu bu güç tamamlansın. Bu çerçevede Kuran'da zikredilen "...yalnız senden yardım isteriz (*neste'în*)."¹³ Ayetinin tefsirinde İbn 'Âşûr şöyle ifade etmektedir: "*İsti'âne* lafzı ise yardım talep edenin bir işi yapmak üzere gayret ve çaba sarf ettiğini ancak tek başına elde edemediği bu talebin kolaylaştırılması noktasında yardım talep ettiğini ifade etmektedir."¹⁴

Ayrıca, *istisrâh*'takinin aksine *istincâd* durumunda *necde* (yardım talep etmek) zorunlu olmakla birlikte, bunun bir süre ertelenmesi olasıdır. Feryat etmek (*surâh*) kelimesinin manasında da açıkça gözükmektedir ki bu haldeki kişi büsbütün güçten mahrum olduğu bir sınıra gelmiş ve dayanması için esas olan tüm gücü bittiğinden dolayı şiddetle feryat eder hale gelmiştir. Bu da yardım talep eden kişinin (*müstesrih*), yardımda hızlı olunmasını

¹² Abdulazîz Atîk, *Târîhu'l-edebl-'Arabî fi'l-Endelus* (Beyrut: Dâru'n-Nahdati'l-'Arabiyye, 1976), 412.

¹³ Fatiha 1/5.

¹⁴ Muhammed et-Tâhir, İbn 'Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr* (Tunus: ed-Dâru't-Tûnisîyye li'-Neşr, 1984), 1/184.

istemekte olduğunu göstermektedir ve durumun geciktirilmesini kabul etmemektedir. İşte bu mana, diğer kelimelere nisbeten daha çok *istisrâh* kelimesinde mevcuttur.

İkinci olarak *müstesrih* (yardım talep eden kimse), yakından olduğu gibi uzaktan da duyulur. Çünkü *istesraha* fiilinin kökü *saraha* olup bu kökten meydana gelen *sarha* korkunç bir durum veya musibet esnasındaki şiddetli çığılığı ifade etmektedir.¹⁵ Buna bağlı olarak bir felaketi ifade eden bu türden bir edebiyatı açıklamak için *istisrâh* kelimesini kullanmak daha doğru olur. Zira *istisrâh* (feryat ederek yardım talebinde bulunmak), Endülüs'ten dünyadaki çeşitli İslam topraklarına hitaben yapılan acil bir yardım çağrısıydı ve Endülüslü Müslümanlar bir destek umuduyla yakın ve uzak olmak üzere tüm İslam alemine serzenişlerini duyurmak istiyorlardı.

Başlangıçta yukarıda ele aldığımız *istincâd* ve *istiğâse* kelimelerinin manalarının birbirinden ayırmanın güç olduğunu açıklamıştık. Üstelik bazı edebiyatçı ve araştırmacılar tarafından değineceğimiz *istisrâh* edebiyatının tarifinde bu kelimelerden bazıları kullanılmıştı. Bütün bunlara karşın Endülüs halkının katlanmak zorunda kaldığı büyük işkencenin ve ızdırabın *istisrâh* lafzında daha güçlü bir şekilde ifadesini bulmakta olduğunu görmekteyiz. Bu derin ifade, dönemin nazım ve nesir türünden edebî metinleri incelendiğinde belirgin bir şekilde ortaya çıkmaktadır.

Araştırmamızın konusunu oluşturan bu edebiyat türüne, *Edebu'l-İstisrâh*'ın yanı sıra *Edebu'l-İstincâd*, *Edebu'l-İstinfâr*, *Edebu Talebi'l-Meded* (veya *Edebu Talebi'l-'Avn*) gibi muhtelif adlar verilmiştir. Biz ise burada *İstisrâh* (*Edebu'l-İstisrâh*) adlandırmasını kullandık. Bununla 'yazarının, yardıma etmeye muktedir olanlardan yardım talep etmek üzere, cihadı ve mustazafların yardımına koşmayı teşvik etmek gayesiyle kaleme aldığı edebi türü' kastetmekteyiz. Bilhassa Endülüs şehirlerinin Franklar tarafından düşürülmesinin ve Müslümanların bu kişilerden gördükleri işkencelerin peşi sıra bir yardım talebini dile getirmek Endülüs'te bu edebi türün yazılmasındaki esas amaç idi. Medih, mersiye, hiciv ve vasıf gibi diğer edebi amaçlarla karışmış olan bu esas amaç, önemli bir noktada bunlardan ayrılmaktadır. İnsanların üzerindeki ölü toprağı kaldırıp onları uyandırmak ve yazarın istediği yönde bir etki oluşturmak bu edebi türde hedeflenen asıl şeydir. Böylece yazar muhataplarına onlarda yardım edecek bir güç olduğunu düşünerek yardım çağrısında bulunur.

Burada zikretmek gerekir ki *İstisrâh* edebiyatı ve cihada teşviğin büyük bir çoğunlukla birbirleriyle iç içe geçmiş olduğunu görmekteyiz. Bu edebiyat türüne ait mensur ya da manzum eserlerin en küçük bir parçasında bile yardım isteyen kişinin, yardım çağrısını yönelttiği kimseleri cihada ve çaresiz müslümanları koruyup kollamaya davet etmediğini görmek hemen hemen imkansızdır.

Endülüs'te *İstisrâh* türü yalnızca şiir ve nesirle sınırlı kalmayıp bu ikisinin karışımı haline gelmiştir. Bu edebi tür her ne kadar şiirle şöhret bulmuş olsa bile nesir sahasında da

¹⁵ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 3/33.

çok sayıda istirahat türü eserler yazılmıştır. Bu çerçevede el-Makkarî (1041/1632) *Nefhu't-Tıbb'ında* Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb'e (776/1374-75) nisbet edilen on bir *istisrâh* risalesinden bahsetmektedir.¹⁶

2. Endülüs'te İstisrâh Türünün Ortaya Çıkışı ve Tarihsel Bağlamı

Edebî türlerin ve olguların kendini belli ederek belirginleşmesinin ardında bir dizi kültürel, tarihi ve sosyolojik olaylar silsilesi yatar. Endülüs Arap Edebiyatında istirahat türünün varlık göstermesi de Endülüs'ün yıkılış emareleri göstermesinden itibaren yaklaşık dört asırlık yıkılış serüveninde yaşanan acı olayların edebi alana yansımalarının bir neticesidir. Bu noktadan hareketle *istisrah* olgusunun ortaya çıkış sürecinde yaşanan olayları, zamansal ve mekânsal çerçevesini vererek bu bölümde ele almaya çalıştık.

2.1. İstisrâh Türünün Ortaya Çıkmasına Sebep Olan Olaylar

İstisrâh türü, Endülüs edebiyatında edebi bir tür olarak bilhassa savaş dönemlerinde ortaya çıkmıştır. Endülüs'te düşmekte olan şehirlerin şair ve edipleri tarafından Müslümanların yönetimindeki emirliklere, Batı İslam alemine, Mısır'daki Memlük Devleti'ne ve Osmanlı Devleti'ne hitaben yazılan siyasi ve askeri (savaşa dair) mektuplar bu edebi türün bazı örneklerindedir.

İstisrâh türünün ortaya çıkma nedeni, Endülüs'te meydana gelen ve Endülüs'ün küçük devletlere ayrılmasından sonra şiddetini arttıran acı verici tarihi hadiselerdir. Mulûku't-tavâif dönemi başlangıcında bu dönem edebiyatçıları bölgedeki Müslümanların karşı karşıya kaldıkları soykırım girişimlerini betimlemişlerdir. Çünkü Müslümanların namusları kirletilmiş ve kanları helal görülmüştü. Endülüslülere, çaresizliğin ve öldürülmenin birçok farklı şekline maruz kalmışlardı. Onların kalemlerinden hüznün ve acıyı döken, imdat ve yardım talebinde bulunmaya sevk eden bu durum, şair ve edebiyatçıların bu olayları betimlemesine sebep olmuştur. Böylece edebiyatçı ve şairler kendi halklarından önce muktedir haldeki Müslüman devlet adamlarını ve komutanları yardıma çağırarak çabalarını canlandırmış, yalvarıp yakarmışlardır. Yardım feryatları Mağrib bölgesini ve diğer İslam ülkelerini kapsayacak şekilde genişlemiştir.¹⁷

İstisrâh türünde yazılan ilk eserin veya ilk eser veren edibin tespit edilmesi kolay değildir. Ayrıca, *istisrâh* türünün ortaya çıktığı ilk tarihi hadiseyi belirlemek de oldukça zordur.. Endülüs'teki tarihi hadiseler tarih kitaplarında kayda geçirilmiş olsa bile bu eserlerin kaybolması veya derlenmemesi nedeniyle bu olaylarla ilgili nesir olsun şiir olsun yazana ulaşmak neredeyse imkansızdır. Diğer taraftan, Endülüs Arap edebiyatındaki bazı şiir ve nesir türü eserlere ulaşarak yazarlarının sözü geçen tarihi hadiseleri ölümsüzleştirdiğini görmek mümkündür. Bu eserlerde yapraklar eksik olsa da şekilleri ve

¹⁶ Şihâbüddîn, Makkarî, *Nefhu't-tıbb min gusni'l-Endelus er-ratîb* (Beirut: Daru Sâdir, 1997), 2/93.

¹⁷ Muhammed, Rıdvân ed-Dâye, *Ebu'l-Bekâ er-Rundî Şâ'iru Risâi'l-Endelus* (Riyad: Âlemu'l-Kutub, 1986), 161.

yöntemleri, yazarlarının kasidelerini İslam beldelerine yardım çağrısıyla bitireceğini göstermektedir ki bundan dolayı Endülüs'te *istisrah* türünün o olayların başlangıcı ile ortaya çıktığı düşünülmektedir.

Endülüs devletinin güçten düşmesinin ve bölünmesinin arkasındaki sebep, krizin ilk önce kendi halkının arasındaki anlaşmazlıklarla içten başlamış olmasından kaynaklanmaktadır. Bunun peşi sıra düşman saldırılarına karşı kendini müdafaa edemez hale gelmiştir. Bazı kaynaklarda *istisrah* şiirinin Mulûku't-tavâif döneminden önce Endülüslü edebiyatçıları arasında başladığını ifade edilmektedir. Öyleki buna kanıt olarak sunulan kasidede, kaynaklarda zikredilen beyitler *istisrah* türü olarak meşhur olmuş kasidelerin beyitleriyle benzerlik arz etse de herhangi bir hükümdar veya emire imdat ve yardım çağrısında bulunulduğuna dair bir işaret bulunmamaktadır. Sözü geçen beyitler 'Abdullâh el-Mevrûrî'nin¹⁸ şiirinden olup Normandiyalıların h.230/m.844 senesinde İşbîliye'nin (Sevilla) deniz kıyılarına saldırmalarını, o bölgeye girişlerini ve İşbîliye'nin batısında yer alan Talyâta'ya ordularını konuşlandırmalarından, 'Abdurrahmân el-Evsat'ın onları h. 25 Safer 230/ m. 11 Kasım 844 tarihinde hezimete uğratmasına¹⁹ kadar anlatılmaktadır²⁰.

Endülüs İslam Devleti'nin içinde ve sınırında olan ve bir an olsun durmayan küçük çatışmalar bir tarafa tarih, Endülüs şehirlerindeki kederli ve üzücü ilk tarihi hadisenin Berbuşter (Barbastro) şehrinde, h. 456/m. 1046'da gerçekleşen hadise olduğunu kaydetmiştir. Kayıtlara göre Berbuşter (Barbastro) şehri Frankların eline geçen ilk şehirdir. Sözü geçen olay, Endülüs Devleti'nin küçük devletçiklere ayrılması ve Mulûku't-tavâif devrinin başlamasından sonra gerçekleşmiştir.

Günümüzde Berbuşter İspanya'daki Barbastro şehridir. Barcelona'ya 225 km uzaklıkta olan ve ülkenin kuzeyinde yer alan şehir, idari olarak Somontano Vilayeti'ne tabidir. Endülüs İslam Devleti'nde ise Berbetâniye'de bölgesinde bulunan bir şehirdir. Beklenmedik bir vakitte Ğâlîş ahalisinin ve Rûzmânların²¹ saldırısına uğradı. Ordunun başında Albîş adında bir komutan bulunuyordu ve askerlerinin içerisinde takriben 4000 süvari vardı. Kırk gün süren şehri kuşatmasından sonra içeriye girebildiler. Hicri 456 senesinde gerçekleşen bu hadisede şehirdeki sayısız Müslüman kadın ve çocuk hakarete maruz kalarak kılıçtan geçirildi ve erkeklerin geneli öldürüldü. Kaynaklarda, Kostantiniye hükümdarına hediye etmek üzere Müslüman genç kızlardan ve kadınlardan oluşan beş bin cariye seçtikleri ve hayal bile edilemeyecek miktardaki mal ve eşyaları gasp ettiklerinden bahsedilmektedir.

¹⁸ Muhammed b. Abdullâh el-Mevrûrî: Sebte'nin (Ceuta) ileri gelen alimlerindendir. Yaklaşık olarak h.500 yılında vefat etmiştir. Hayatı ile ilgili detaylı bilgi için bk. Ebu'l-Fazl 'İyâd b. Mûsâ, b. 'İyâd, *el-Ġunye* (Beyrut: Dâru'l-Ġarbi'l-İslâmî, 1982), 90.

¹⁹ Olayın ayrıntıları için bkz. Muhammed 'Abdullâh 'Adnân, *Devletü'l-İslâm fî'l-Endelus* (Kahire: Matba'atu'l-Hancî, 1997), 1/263.

²⁰ Ahmed b. 'Omar b. Enes, 'Uzrî, *Nusûs 'ani'l-Endelus* (Madrid: Matba'atu Ma'hedi'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye, 1965), 98.

²¹ Ğâlîş: Fransa; Rûzmânlar: Normanlar. Detaylı bilgi için bk. Ebû 'Abdillâh b. el-Mun'im, el-Himyârî, *Sıfatu Cezîrâti'l-Endelus* (Beyrut: Dâru'l-Cîl, 1988), 1/39.

Sonrasında bu bölgeyi kendi mülkleri ilan ederek aile ve çocukları ile Berbuşter'e yerleşmişlerdir²².

Bu savaşa dair İbnu'l-'Assâl²³ şöyle demiştir:

لَمْ تُحِطْ لَكِنْ شَأْنَهَا الإِصْمَاءُ	وَلَقَدْ رَمَانَا الْمَشْرُكُونَ بِأَسْنُهُمْ
لَمْ يَبْقَ لَآ جَبَلٌ وَلَا بَطْحَاءُ	هَتَكُوا بِخَيْلِهِمْ قُصُورَ حَرِيمِهَا
فِي كُلِّ يَوْمٍ غَارَةٌ شَعْبَاءُ	جَاسُوا خِلَالَ دِيَارِهِمْ فَلَهُمْ بِهَا
فَحَمَانًا فِي حَرْبِهِمْ جَبْنَاءُ	بَاتَتْ قُلُوبُ الْمُسْلِمِينَ بِرُغْبِهِمْ

Müşrikler saldırdılar bize hedefi şaşmayan, öldürücülikle ünlenmiş oklarla

Çığnediler haremın saraylarını atlarıyla, geriye ne dağ bıraktılar ne ova.

Müslümanların diyarlarına sızdılar boydan boya, her gün saldırdılar onlara acımasızca. Müslümanların kalpleri geceledi düşmanın korkusuyla, çünkü hükümdarlarımız korkak çıktı düşmanla savaşta.

Şairin kasidesinde katletme, korkutma, namus değerinin ihlal edilmesi ve esirler ile tutsakların alıp götürülmesi gibi Berbuşter'in Müslüman topluluğunun başına gelen olaylar anlatılmaktadır. Müslümanların ve özellikle de komutanlarının düştükleri bu korkaklık ve yüreksizlik (hastalığı) sebebiyle bunların yaşandığı ifade edilmektedir.

Sarakusta (Zaragoza)²⁴ meliki Ahmed b. Suleymân b. Hûd²⁵ ordusunu toplayarak şehrin yaşadığı bu felaketin uzaması ve burada meydana gelen hadiselerin duyulması üzerine 457/1075 yılında Berbuşter'i yeniden fethetti. Kadınları ve çocukları esir aldı ancak savaşa bizzat katılan kadınları öldürdü. Sarakusta'ya seçilmiş olarak yaklaşık 5000 esir, 1000 kadar asker ve 1000 yaya ile yüklü miktarda askeri malzeme ve silah ile mal ve pahalı kıyafetler getirmişti. Bu yüzden Muktedir Billâh şeklinde isimlendirilmiştir. Hristiyanların Berbuşter şehrindeki hakimiyetleri dokuz ay kadar devam etmişti.²⁶

Berbuşter felaketinin ve burada gerçekleşen tarihi katliamdan sonra bölgenin yeniden fethedilmesiyle her şey eski dinginliğine dönmüş iken Endülüs şehirlerinde çok daha büyük bir felaket silsilesi hasıl oldu: Kastilyalılar karşısında bir daha geri alınamamak üzere

²² Yâkût, Hamevî, *Mu'cemu'l-Buldân* (Beyrut: Dâru Sâdir, 1993), 380.

²³ 'Abdullâh b. Ferac b. Ğazlûn el-Yahsubî. İbnu'l-'Assâl b. Beşkûl olarak meşhurdur. Kaynaklarda H. 487 yılında vefat ettiği zikredilmektedir. Detaylı bilgi için bk. Ebu'l-Kâsım, b. Beşkûl, *es-Sılatu fi târihi 'eimmeti'l-Endelus* (Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 2010), 344.

²⁴ İspanya'nın kuzey doğusunda yer alan Sarakusta (günümüzdeki adıyla Zaragoza) meşhur Endülüs şehirlerindedir. Barcelona'ya 300 km uzaklıkta bulunur.

²⁵ Ahmed b. Suleymân b. Muhammed b. Hûd, lakabı Muktedir Billâh'tır. Endülüs'te Mulûku't-Tavâif dönemi hükümdarlarından olup Âli Hûd'un ikinci hükümdarıdır. Sarakusta'nın yönetimi babasının vefatından akabinde kendisine geçmiştir (h.438).

²⁶ Ebû 'Abdillâh b. el-Mun'im, el-Himyerî, *Sıfatu Cezârati'l-Endelus* (Beyrut: Dâru'l-Cîl, 1988), 1/41.

Tuleytula'nın (Toledo) düşüşü (487/1085); bu faciadan sonra şehir ve emirliklerin birbiri ardına kaybedilmesi ve nihayet son şehir olan Gırnata'nın (Granada) düşüşü (898/1492) bu yönde meydana gelen felaketlerdendi.²⁷

Bazı *istisrâh* şiirlerinin Berbuşter faciasından önce, hicri III. asırda Normandiyalıların Endülüs'e saldırılmalarının hemen akabinde kayıtlara geçtiği görülmektedir. Biz bu şiirlerden yalnızca tamamlanmamış bir kasideye ulaşabildik. Söz konusu kasidede 'Abdullâh b. Muhammed el-Mevrûrî, 'Abdurrahmân b. el-Hakem²⁸ devrinde Normandiyalıların İşbîliye üzerine yaptıkları saldırıdan bahsetmektedir. Sözü geçen saldırıda İşbîliye'ye deniz tarafından, Talyâta (Tablada)²⁹ diye zikredilen bölgeden girmişlerdi.³⁰

'Abdurrahmân el-Mevrûdî bu hadiseyi şu şekilde betimlemektedir:

فَقَدَّ عَظْمَ الْخَطْبِ الْخُطُوبُ الْعَطَائِمُ	لِتَبِكَ لِتَقْتَلَاهَا الْعِيُونَ السَّوَاجِمُ
رَجَالٌ تَوَّأُوا فِي الْحَرْبِ صَيْدُ أَكَارِمُ	أَلَا إِنَّ فَيْضَ الدَّمْعِ هَاجَ هُمُولُهُ
الَّذِي دُهِنَ بِهِ وَاللَّهُ حَنَّانٌ رَاجِمُ	إِلَى اللَّهِ أَشْكُو لَا إِلَى غَيْرِهِ
مَجْبُوسِيَّةِ الْأَنْسَابِ مُعْزٌ أَشَائِمُ	أَلَمَتِ بِأَبْنَاءِ الْجَزِيرَةِ أُمَّةٌ

Gözler, bu şehrin katledilenlerine sicim gibi yaş akıtsın, yürek bu büyük musibete nasıl dayansın!

Elbette gözlerden yaş durmaksızın süzülür de, savaşta soylu avcılar gibi olan adamlarına üzüdür.

Başkasına değil yalnızca Allah'a şikâyet ederim başımıza geleni; Zira Allah şefkatli ve merhametli.

Pervasız meşum Mecusi soylu bir millet, adanın halkına çekirdi eziyet.

Bu beyitler İşbîliye'de bulunan *el-Cezîratu'l-Hadrâ*'nın başına gelenlerin tasviri ile ilgilidir. Bu adanın halkı düşmanlar tarafından evsiz barkız bırakılıp sonra da öldürülürler. Ridvân ed-Dâyeye³¹ göre beyitlerin geri kalanı, şairin el-Hakem el-Evsat'tan Yeşil Ada'nın geri alınması konusunda yardım talebinde bulunacağını göstermektedir. el-Hakem'in ordusundan komutanları ve askerleri bölgeye sevk etmesi ve Frankları yenilgiye uğratıp İşbîliye'yi düşmanın elinden geri almalarını buna kanıt olarak göstermektedir. Öyleki biz ulaştığımız kaynaklarda, yardım çağrısına delalet eden bir kısmı da, mücahidlere yazılmış olan mersiyesinin haricinde bu kasidenin eksik kalan kısmını da bulamadık.

²⁷ Şihâbuddîn, Makkarî, *Nefhu't-tîb min gusni'l-Endelus er-ratîb* (Beirut: Daru Sâdir, 1997), 1/150.

²⁸ Endülüs'teki Emevi sultanlarının dördüncüsü olan 'Abdurrahmân b. el-Hakem b. Hişâm b. 'Abdurrahmân el-Umevî (176-238/792-852), Tuleytula'da (Toledo) doğmuş olup, babasının vefatı ile (hicri 206) Kurtuba'nın yöneticisi olmuştur.

²⁹ İşbîliye'ye 3 km mesafede olan Talyâta (Tablada) İşbîliye'yi (Sevilla) Akdeniz'e bağlayan Guadalquivir (el-Vâdi'l-Kebîr) nehrinin kıyısında yer alır. Günümüzde bu bölge Uluslararası Sevilla Havaalanı olarak kullanılmaktadır.

³⁰ Provençal. Levi, *Historie de L'es pagne Musulmane* (Leiden: Tome premier, 1950), 129.

³¹ Dâye, *Ebu'l-Bekâ er-Rundî*, 162.

Bu sebeple Endülüs'ün başına gelmiş ilk feceat olarak kabul edilen Berbuşter olayının, Endülüslü edebiyatçıların duygularını tetiklediğini ve o tarihi hadiseleri betimlemek üzere yazılar yazdıkları, bu şiiirden ve nesirden bu tür eserlerin gelişmesiyle yardım çılgınlıklarını ve imdat talebini duyurmak gibi bir gayenin edebiyata dahil olduğu görüşünü tercih ediyoruz. Yaşanan üzücü tarihi hadiseler Endülüs'ün düşüşüne kadar devam etmiştir. Endülüslülerin imdat çağrıları yalnızca şiir alanıyla da sınırlı kalmamıştır. Aksine Endülüslü edebiyatçıları sözü geçen hadiseleri betimlemek, müslümanların yardımına koşmaları için hükümdarlar, sultanlar ve emirlerden yardım talep etmek üzere mensur metinler de kaleme almışlardır. Bunlardan bir tanesi İbnu'l-Mirhay'ın³², Endülüs'ü muhafaza etmekte Murabitların emirine yardım etmemesi nedeniyle Sarakusta emiri el-Muste'in Billâh'a³³ hitaben yazdığı metindir. Eserde emire şöyle hitap etmektedir: *"Sen Allah'tan korkmadığın halde nasıl olur da böyle rahatça insanları Allah'a karşı uyarıp korkutursun? Allah'ı hatırlatmana rağmen kendin O'nu zikretmekten geri durursun. Haberin yok mudur ki Hristiyanlar müslümanların bölgelerini istila etmiştir. O bölgeler (de yaşayan insanlar) ki senin bir görüşüne tabi olmuş, vatanıyla iç içe geçmiş idi. Peki senin onlarla savaşmaya gücün var mıydı? Ya onlarla vuruşmaya veyahut katledilmişlerden, şehit edilmişlerden ve işkence gören esirlerden yardıma çağırınların imdadına yetişmeye gücün var mıydı?"*³⁴

İstisrâh edebiyatının nesir örneklerinden bir başkası da İslam hukukçusu el-Hevzenî'nin (392-460/1002-1068)³⁵ cihada teşvik etmek niyetiyle küçük bir kağıda yazdığı ve el-Mu'tazid'a³⁶ hitap ettiği mektuptur. Bu mektup da hicri 456 yılında Rumların Berbuşter'de zafer elde etmelerinin üzerine yazılmıştı. Mektubun bir bölümü şu şekildedir: *"Bu mektubuma gelince görülmesiyle küçük çocukların saçlarını beyazlatan ve yine gelip geçmesiyle tertemiz yer yüzünü toz toprağa bulayan bir halden bahsetmektedir. Başlamasıyla atalardan miras kalanı da kendilerine ait olanı da yıkar geçer ve baba ile oğula ulaşır yıkımı. Kadınları dul, çocukları yetim kor. Oysa kadının olmadığı yerde dul olmaz, çocuklar esaret altındayken yetimdir. Dahası bu hal hepsini kuşatır da hiçbirini ayırt etmez. Adım adım hepsini bir araya toplar da geri adım atmaz. İşte o hal öyle kafa tuttu ve korku saldı ki iman ipinin süzülüp inmesinden korkuldu ve öyle bir yücelik tasladı ki din kuşunun kanatlarını uçmak için bir daha açamayacağı beklenir oldu."*³⁷

³² Muhammed b. 'Abdilmelik, İbnu'l-Mirhay olarak meşhurdur. Hayatı ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Ebu'l-Hasen 'Alî, İbn Bessâm, *ez-Zehîra fî mehâsini Ehli'l-Cezîra* (Tunus: ed-Dâru'l-'Arabiyye li'l-Kitâb, 1981), 2/533.

³³ Ahmed b. Yûsuf (h. 478-503). Lakabı el-Muste'in el-Eşğar'dır. Detaylı bilgi için bk. Ebu'l-Hasen 'Alî b. Mûsâ, *el-Muğribu fî Hilîl'l-Mağrib* (Kahire: Dâru'l-Me'ârif, 1955), 437.

³⁴ İbn Bessâm, *ez-Zehîra*, 2/546.

³⁵ Benî 'Abbâd Devleti öncesinde İşbiliye'nin emiri olan Ebû Hafs Ömer b. el-Hasen el-Hevzenî'nin hayatı hakkında detaylı bilgi için bk. Zîrîkî, *el-A'lâm*, 5/44.

³⁶ 'Abbâd b. Muhammed b. İsmâîl, Mulûku't-Tavâif döneminde İşbiliye'nin yöneticisidir. Hayatı için bk. Merâkeşî, *el-Mu'cib fî Telhîsi Ahbâri'l-Mağrib*, 151.

³⁷ İbn Bessâm, *Zehîra*, 3/84.

Bu bölümde yazar Berbuşter halkının başına gelen durumu betimlemektedir. Yardım isteğinin ve imdat çağrısının şiddetini aktarmak üzere kıyamet günü betimlemelerini kullanmıştır. Özellikle de düşmanın tehdit ettiği şeyin din olduğu bu gibi bir hadisede bu yöntem abartılı kaçmamaktadır.

Kısaca şunları söylememiz mümkündür: Berbuşter olayı büyük değişimlere sebep olan olayların ilkiydi. Ardından Endülüs'te bu edebi türün ortaya çıkmasına neden olan facialar peşi sıra devam etti. Berbuşter hadisesi öncesinde de müslümanların neredeyse Endülüs'ün fethinden düşüşüne kadar devam eden İspanya krallarıyla karşı karşıya geldikleri savaşlar yaşanmıştı. Bununla birlikte Berbuşter hadisesi, Endülüs ahalisinin yaşadığı uzun bir refah ve medeniyet (kalkınma) döneminden sonra ve özellikle Endülüs'ü çevreleyen İspanyol kralları haricinde yeni bir düşman eliyle gerçekleşmiş olması açısından hem tür hem de boyut olarak sözü geçen savaşların en büyüğü ve en dehşet vericisi olmuştu. Bu düşman Fransa'nın doğusunda ikamet eden Normandiyalılardı. Bunların Berbuşter sakinlerine uyguladıkları felaket korkunç seviyedeydi. Tarih kitaplarının yazdığı ancak akılların kabul edemeyeceği ölçüde bir öldürülen ve esir alınan rakamı mevcuttu. Buna istinaden edebiyatçılar ve şairler, Endülüs ahalisinden, Kuzey Afrika Devletleri'nden Mulûku't-tavâif'ten Müslümanları yardıma çağırmak üzere görevlerini yerine getirmişler ve dikkatlerini canlandırmak, müslümanın müslüman kardeşine yardım etme vazifesine teşvik etmek niyetiyle şiirler ve mensur mektuplar yazmışlardır. Bu eserlerden bir bölümü dini karakterli, diğer bir bölümü siyasi ve bazıları da sosyal içerikliydi. Bu edebiyat faaliyeti, Endülüs'teki sözü geçen olaylar süresince devam etmiştir.³⁸

2.2. İstisrâh Türünün Zamansal Çerçevesi

İstisrâh şiirinin Endülüs'te peşi sıra yaşanan acı verici olaylar sebebiyle ve Berbuşter hadisesiyle meydana geldiği sonucuna vardıldıktan sonra görüyoruz ki *istisrâh* şiiri bu olaylar esnasında devam etmiştir. Tarihi veriler bu türün bizlere, son Endülüs beldesi düşünceye kadar devam ettiğini bildirmektedir.

Bu olayların en mühimi, 'Abdumelik b. el-Mansûr el-Âmirî'nin³⁹ ahirete irtihali (399/1009) ve yerine kardeşi 'Abdurrahmân Şencûl'ün⁴⁰ geçmesinin ardından gelen Mulûku't-tavâif devrinde başlamıştı. Şencûl hükümette umursamaz, içki içmeyi ve Allah'a karşı itaatsizliği alenen yapan bir kimse idi. Toplum bu durumdan rahatsız oldu ve onu tahtan indirdiler. Bunun üzerine bazıları Benî Umeyye'nin etrafında toplandı. Her bir topluluk kendi mensuplarıyla ve başkanları ile birlikte bir araya geldi. Böylelikle Endülüs beldelerinde kaos ve düzensizlik yayıldı. Aynı yıl Şencûl Benî Umeyye tarafından öldürüldü.

³⁸ Şihâbuddîn, Makkarî, *Nefhu't-tîb min gusni'l-Endelus er-ratîb* (Beyrut: Daru Sâdir, 1997), 4/376.

³⁹ Babası tarafından haciplik görevine gelme sözü verilmiş olan İbnu'l-Hâcib b. el-Hâcib el-Mansûr b. Ebî Âmir, 392/ 1009 yılında görevi devralmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. İbn İzârî, *el-Merâkeşî, el-Beyânu'l-muğrib fi ahbâri'l-Endelus ve'l-Mağrib* (Beyrut: Dâru's-Sekâfe, 1983), 3/3.

⁴⁰ 'Abdurrahmân b. Muhammed b. Âmir Şencûl (Sanchuelo), Kardeşi 'Abdumelik'in ardından haciplik görevine gelmiştir. Detaylı bilgi için bkz. İbn İzârî, *el-Beyânu'l-Muğrib*, 3/70.

Ardından Araplar, Amâzîgler ve diğer gruplar arasında hakimiyet yarışından kaynaklanan ayrılıklar peyda olmaya başladı. Öyle ki bazıları Rumlarla anlaşarak Müslüman kardeşleri aleyhinde hareket ettiler. Bu çekişmeler 422/ 1031 yılında Kurtuba'da Emevi hilafeti geçersiz hâle gelinceye kadar sürdü. Her bir aile hüküm sürdüğü bölgeye çekildi ve diğerlerinden bağımsız bir emirlik kurdu⁴¹. Endülüs'te kurulan bu birbirinden bağımsız emirliklerin sayısı yirmiye kadar çıktı.

Endülüs İslam Devleti'nin kendi içerisinde birliği kaybederek yaşadığı bu iç zafiyet nedeniyle hezimetler ve felaketler peşi sıra gelmeye devam etti. Bu hezimet ve felaketler de Endülüslü edebiyatçıların yazılarındaki o yakarışı, acıyı ve hüsrânı ortaya çıkaran sebep oldular. Burada, Endülüs İslam Tarihi'nde bilinen bu mühim hadiseler, Berbuşter olayından başlayıp Endülüs'ün düşüşüne kadar kronolojik olarak yer verdik. Endülüs Tarihi'nin son asırları acı verici olaylarla dolu olsa da makale sınırları içinde biz en mühimlerini, özellikle büyük beldelerin düşüşlerini ele aldık. Çünkü bunların düşmesi, edebiyatçıların ve şairlerin yazılarında ölümsüzleşen derin bir hüznün ve felaket hissiyatına neden olmuştur. Endülüs'ün düşüş dönemindeki bu belli başlı olaylar şunlardır:

- Berbuşter (Barbastro)'in Düşüşü, 456/1064.
- Tuleytula (Toledo)'nın Düşüşü, 478/1085.
- Belensiye (Valencia)'nin Düşüşü, 488/1095.
- Ma'raketu'l-'Ukâb (Las Navas de Tolosa)'ın Düşüşü, 609/1212.
- Gırnata (Granada)'nın Düşüşü, 897/1492.

Kurtuba'nın düşüşünü Endülüs'ün başkenti olmasına rağmen, Emevi Devleti'nin ve Benî 'Âmir Devleti'nin yıkılışlarıyla beraber diğer Endülüs beldeleri arasında merkezi konumunu yitirmiş olması nedeniyle ele almadık. Çünkü. Ayrıca Hristiyanlar tarafından hezimete uğratılması ve düşüşü de diğer emirliklere nazaran daha kolaydı⁴².

Berbuşter'in İbn Hûd'un bölgeye gerçekleştirdiği cihat hareketinden sonra yeniden fethedilmesinin ardından, Endülüs'ün sırtını yere getirecek daha kötü bir facia gerçekleşti. Berbuşter olayından yirmi yıl kadar sonra gerçekleşen facia, Endülüs'ün büyük emirliklerinden birinin, Tuleytula beldesinin, günümüze kadar geri alınmamak üzere kaybedilmesi idi.

⁴¹ Bkz. Makkarî, *Nefhu't-tîb min gusni'l-Endelusi'r-ratîb*, 1/437

⁴² Kurtuba'nın düşüş hikayesi için bk. 'Adnân, *Devletu'l-İslâm fi'l-Endelus*, 4/410.

2.2.1. Tuleytula⁴³ (Toledo) Faciası (478/1085)

Tuleytula, Murabıtlar Devleti'nin Endülüs'e girmesine rağmen geri kazanılamamış olan ilk büyük Endülüs şehridir⁴⁴. Diğer Endülüs şehirlerindeki gibi Mulûku't-tavâif arasında meydana gelen ihtilaf ve anlaşmazlıklar düşüşündeki en büyük etkendi. Tuleytula, Endülüs Emeviler'i devrinde" Kurtuba'dan ve İşbîliye'den sonra Endülüs'ün üçüncü büyük emirliği olması hasebiyle Endülüs emirlikleri arasında yüksek bir konuma sahipti. Coğrafi olarak bölgenin merkezinde yer almasından dolayı Endülüs topraklarının ikiye ayrılmasına sebep olmuştu.

Tuleytula faciası acı çığlıklarının aşikare olmasına, yardım eli isteklerine ve durumdan habersiz Müslüman yöneticileri ve halkları yardıma çağırmaya sebep oldu. Bu çağrılarda Tuleytula'daki İslam ümmetini kurtarmaya davet ederek diğer Müslümanlara Allah rızası için sesleniyorlardı. İbnu'l-'Assâl'in Müslümanları ya bölgeyi müdafaa etmeye ya da hak etmedikleri Endülüs topraklarını terk etmeye çağırdığı şu beyitler bu duruma iyi bir misaldir:

يَا أَهْلَ أُنْدَلُسِ خُنُّوا مَطِيَّكُمْ	فَمَا الْمَقَامُ بِهَا إِلَّا مِنَ الْغَلَطِ
النُّوبُ يُسْئَلُ مِنْ أَطْرَافِهِ وَأَرَى	تُوبَ الْجَزِيرَةِ مُتَسَوِّلاً مِنَ الْوَسْطِ
وَنَحْنُ بَيْنَ عَدُوٍّ لَا يُفَارِقُنَا	كَيْفَ الْحَيَاةُ مَعَ الْحَيَاتِ فِي سَفَطِ ⁴⁵

Endülüslüler, yükünüzü alın yolculuk için; zira hatadan başka bir şey değildir burada kalmak yaşamak için.

Elbisenin iplikleri (eskiyince) yanlardan sökülür, oysa Ada'nın elbisesi ortasından sökülüştür.

Peşimizi bırakmayan düşmanla yaşar iken biz; (tahayyül edin) bir sandığın içinde yılanlarla yaşamak nasıldır?

Beyitlerde yenilgi hissi taşıyan bir mana görülebilir. Ancak beyitler üzerine düşünenler hakiki mananın bilinçleri uyarmak ve uyanışa çağırmak olduğunu anlayacaktır. Çünkü insanın benliğini, dininden sonra etkileyebilecek tek şey yurdundan kovulmasıdır ki Tuleytula'da tecrübe edildiği gibi hem dinin hem de yurdun tehditlere maruz kalması durumu ruhlarda daha büyük bir yankıya sahip olacaktır.

Tuleytula'nın hezimetine dair ulaştığımız şiirlerin az olmasıyla birlikte el-Makkarî 72 beyitlik uzun bir kasideden bahsetmektedir. Öyleki bu kasideyi sahibine atfetmemiştir. Kaside ilerleyen bölümlerde ele alınacak olup, Tuleytula'nın başına gelen olayları ve düşüşünü zikreden yardım çağrıları içerik açısından incelemeye tabi tutulacaktır.

⁴³ Günümüzde Toledo olarak isimlendirilen ve İspanya'nın güneybatısında yer alan Tuleytula, Endülüs'ün merkezinde bir emirlikti. Detaylı bilgi için bk. Makkarî, *Nefhu't-tîb min gusni'l-Endelus er-ratîb*, 1/161.

⁴⁴ Bk. Makkarî, *Nefhu't-tîb min gusni'l-Endelus er-ratîb*, 4/452.

⁴⁵ Makkarî, *Nefhu't-tîb min gusni'l-Endelus er-ratîb*, 4/352.

2.2.2. Belensiye'nin (Valencia) Düşüşü (488/1095)

Belensiye'nin düşüşü ile Tuleytula'nın düşüşün birbirinden farklı kabul edilmektedir. Zira Belensiye 488/1095 senesinde Hristiyanlar karşısında ilk düşüşünden iki yıl sonra geri alınabilmişti. Hristiyanların İbn Cehhâf⁴⁶'ı zamanındaki sarayının önünde canlı canlı yakması ile birlikte şehrin ilk kez kaybedilmesi öncesinde Belensiye sıkı bir kuşatmayla karşı karşıya kalmıştı. Hristiyan ordusu, Belensiye düşünceye dek etrafındaki köyleri yakıp yakarak Rodrigo Diaz de Vivar El Cid Campeador⁴⁷ komutası ile şehre girdiler. Rodrigo Diaz burayı hükümetinin merkezi haline getirdi. Bununla birlikte İbn Cehhâf ve ailesinin yakalanıp yakılarak idam edilmelerini emretti. Ayrıca Belensiye'nin önde gelen isimlerinden bir topluluğun yakılarak öldürülmesi emrini verdi.

Bu ilk düşüşle Belensiye'de Tuleytula'daki gibi bir elem meydana gelmişti. Bu süreç, Murabitlar'ın Endülüs'e girmesi ve Belensiye'yi, büyük bir savaşın akabinde 495/1102 geri almalarına kadar devam etmişti. Ancak Frankların Murabit ordusuyla başa çıkamayacaklarını anlamaları üzerine beldeyi yakmaları nedeniyle beldenin her tarafı yıkımdan nasibini almış haldeydi.

Endülüslü Müslümanlar, Hristiyanların saldırıları karşısında Belensiye'nin düşüşü esnasında, önceden Tuleytula'nın düşüşünde yaşadığı gibi bir başka korkuyu da yaşamış oldu. Sabredilen bu sıkıntılar boyunca şairlerin ve edebiyatçıların yazılarından hadiselerin vasfı ve emirlerden yardım isteği damladı durdu. Hristiyanlar tarafından Belensiye ve Doğu Endülüs'te yaşatılan tahribi ve rezaleti betimliyordular. Tarihi kaynaklara göre yirmi aydan daha fazla devam eden kuşatmadan dolayı Belensiye ahalisi, kedi, fare gibi hayvanları ve ölülerin cesetlerini yemek zorunda kalmışlardı.⁴⁸ Kuşatmanın bir türlü sona ermemesi üzerine bölgenin yöneticisi İbn Merdenîş⁴⁹, elçisi İbnu'l-Ebbâr el-Kudâ'î⁵⁰ Afrika'daki Hafsîler Devleti'nin hükümdarı olan Ebû Zekeriyâ b. Ebî Hafs'a⁵¹ göndererek ondan yardım istemişti. Meşhur kasidesi olan *Sîniyye* de bu dönemde yazılmıştı. Kasidede zikredilen beyitlerden bir kısmı şu şekildedir:

⁴⁶ Ca'fer b. 'Abdillâh Cehhâf b. Yemen, Belensiye halkından olup bölgenin Kurtuba egemenliğinden geri alınmasından sonra burada hükümdar olmuştur. Rodrigo Diaz'ın Belensiye'de korunan edilen mallar hakkında kendisine doğruyu söylemediği iddiasıyla h.488 senesinde yakılarak öldürülmüştür. Ayrıca bk. Ebû Ca'fer Ahmed b. Yahyâ, ed-Dabbî, *Buğyetu'l-Multemis fi Târîhi Ricâli Ehli'l-Endelus* (Kahire: Dârul-Kâtibi'l-'Arabî, 1967), 257.

⁴⁷ Ayrıntılı bilgi için bk. Mehmet Özdemir, "Sîd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2009), 37/147.

⁴⁸ Olayın ayrıntıları için bk. 'Adnân, *Devletu'l-İslâm fi'l-Endelus*, 2/246.

⁴⁹ Ebû 'Abdillâh b. Merdenîş Mursiyye (Murcia) ve Belensiye'de (Valencia) hükümdardı. Ayrıca bkz. Şemsuddîn, *ez-Zehebî, Siyeru A'lâmi'n-Nubela* (Beirut: Muessesetu'r-Risâle, 1985), 2/242

⁵⁰ İbn'l-Ebbâr el-Kudâ'î (595-658/1199-1250) döneminin tanınan tarihçi ve edebiyatçıları arasındadır. Hakkında detaylı bilgi için bk. *ez-Zehebî, Siyeru A'lâmi'n-Nubela*, 23/336.

⁵¹ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Hafs (598-647/1203-1249) Tunus'ta kurulan Hafsîler Devleti'nin ilk hükümdarıdır.

أَدْرُكُ بِحَيْبِكَ حَيْلَ اللَّهِ أَنْدَلَسَ
 إِنَّ السَّبِيلَ إِلَى مُنْجَاتِهَا دَرَسَا
 وَهَبْ لَهَا مِنْ عَزِيزِ النَّصْرِ مَا التَّمَسَّتْ
 لَمْ يَزَلْ مِنْكَ عِزُّ النَّصْرِ مُلْتَمَسَا

Atlarıyla, Allah'ın atlarıyla Endülüs'e yetiş! Endülüs'ün kurtuluşuna giden yol silinip gitti.

Bahşet ona istediği aziz zaferi, zira sensin zafer izzetinin kendisinden beklendiği kişi.

Bu kasidelerden bir tanesinde Ebû Zekeriyâ b. Ebî Hafs'a yardıma çağırarak şöyle seslenmiştir:

نَادَيْتُكَ أَنْدَلُسُ فَلَبَّيْ نِدَاءَهَا
 وَأَجْعَلْ طَوَاعِيَتِ الصَّلِيبِ فِدَاءَهَا
 صَرَّخْتُ بِدَعْوَتِكَ الْعَلِيَّةِ فَاجْبُهَا
 مِنْ عَاطِفَاتِكَ مَا يَبْقِي حُوبَاءَهَا
 وَاشْدُدْ بِجَلْبِكَ جُرْدَ خَيْبِكَ
 أُرْزَهَا تَرْدُدًا عَلَى أَعْقَابِهَا أُرْزَاءَهَا⁵²

Endülüs seni çağırmaktadır, onun çağırısına cevap ver de zalim haçlıları ona feda et.

Endülüs senden yardım istiyor ki bu tevhid çağrısının bir parçasıdır. Senin Endülüs'le bir yakınlığın vardır.

O halde bırakma onu ki yardım için başkasına tevessül etsin. Güçlü sesinle atları cihada koştur da bu belayı geri çevirip Endülüs'ten savuşturursun.

Rodrigo Diaz'ın daha önce benzeri görülmemiş bir şekilde, şehrin hükümdarı İbn Cehhâfı ve ahaliden insanları diri diri yakması Belensiye ahalisi için yaşanan felaketi daha acı bir hale getirmişti. Bu felaket 636/1228 senesinde şehrin ikinci kez düşmesiyle tekerrür etmişti. Hafsîler Devleti, bölge ahalisinin yardım nidalarına icabeten yardıma koşsa da şehrin geri alınmasında muvaffak olunamamış ve şehir bugüne kadar Hristiyanların hükmü altında olmaya devam etmiştir.

2.2.3. Ma'Raketu'l-'Ukâb⁵³ (Las Navas De Tolosa) (609/1212)

Belensiye'nin kesin olarak düşüşünün ardından Endülüs'te Müslümanlar arasındaki savaşlar da, düşman saldırıları da devam etti. Belensiye olayı İspanyol krallarının Müslümanlara karşı yağma ve saldırılarını, onların mülklerine sahip olma hırslarını daha da kamçılıdı. Halbuki Murabıtlar Endülüs ahalisinin yardım nidalarına cevap olarak bölgeye gelmiş ve *ez-Zellâka* Muharebesi (Batalla de Sagrajas)⁵⁴ ve *el-Erek* Muharebesi (Batalla de Alarcos)⁵⁵ olarak zikredilen iki savaşta büyük bir zafer elde etmişlerdi. Murabıt

⁵² Ebû Abdillâh Muhammed Kudâî, İbn'l-Ebbâr, *ed-Dîvân*, thk. Abdusselâm el-Herâs (Tunus: ed-Dâru't-Tûnisiyye li'n-Neşr, 1985), 63.

⁵³ 'İkâb şeklinde de okunmuştur.

⁵⁴ Zellâka Muharebesi için bkz. Mehmet Özdemir, "Zellâka Savaşı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2013), 16/222.

⁵⁵ Erek Muharebesi 9 Şaban 591 tarihinde Madrid'te gerçekleşmiştir.

ordusu Endülüs ordusunun desteği ile Müslümanlar cephesinde askeri bir zaferden daha çok psikolojik bir zafer kazanmıştı. Ancak bu iki zaferi Endülüs'teki müslümanlar için elem bir darbe takip etti: *el-'Ukâb* Muharebesi yenilgisi (609/1212) Endülüs tarihinde büyük bir dönüm noktası olarak yerini aldı. Muharebenin gerçekleştiği bölgeye *el-'Ukâb*, ismi verilmişti. eş-Şârât Dağları'nın (Sierra Morena) yamaçlarında yer alan bu bölge başkent Madrid'in 300 km güneyine düşmektedir. Muvahhidlerin hükümdarı Muhammed en-Nâsır b. Ya'kûb el-Mansûr⁵⁶ ile Alfonso VIII kumandasında bir muharebe gerçekleşmişti. Araştırmacılar, bu muharebeyi Müslüman güçlerindeki zayıflamaya ve Hristiyan güçlerindeki ilerlemeye sebep olması nedeniyle Hristiyan Reconquista savaşlarının zirvesi olarak adlandırmıştır.⁵⁷

Bu muharebenin ardından Endülüs'teki Müslümanların küçük devletleri inci bir kolyenin taneleri gibi dağılmış ve bu durum ruhlarda büyük bir acı ve keder bırakmıştır. Nitekim bu muharebeden sonra Muvahhidler'in Endülüs'teki hakimiyeti sona ermiş, bölge bir kez daha Mulûku't-tavâif'in hakimiyetine girmiştir. Bu da Hristiyan saldırılarının başarılı olmasına katkı sağlamış, h.627'de Batalyevs, 633'de Kurtuba, 640'da Mursiyye, 642'de İşbîliye düşmüştür. Yenilgiler birbiri ardınca gerçekleşmiş, bunlarla beraber Endülüs'te acılar ve imdat çılgınlıkları da birbirini takip etmiş ve son olarak Endülüs'teki son İslam kalesi olan Gırnata da hicri 897 yılında düşmüştür.

2.2.4. Gırnata'nın Düşüşü (897/1492)

Endülüs'te peş peşe yaşanan yenilgilerden uzun bir müddet sonra vuku bulmuş olsa da, Gırnata'nın düşüşü de bu hezimetlerin biri neticesinde meydana gelmişti. Gırnata'nın düşmesi Endülüs'te Müslümanların son medet umudunun da yok olması anlamına geliyordu. Bununla birlikte Endülüs ahalisinin, Hristiyan İspanya'nın garbında küçük bir emirlikteki Müslümanların başına gelen olaylar sebebiyle tüm İslam dünyasına imdat çılgınlıklarını duyurmaya çalıştığı en mühim tarihi hadiselerden de biriydi. Bu savaş artık tarafların karşılıklı olarak mücadele ettiği bir meydan olmaktan çıkıp tek taraflı zulme dönüşmüştü. İspanyolların ve onların destekçisi olan Kilise idaresindeki Hristiyan kralların bütünüünün hadsizlikleri ve zulümleri en üst sınıra ulaşmıştı. Nitekim bölge halkını üç seçenekten birini yapmak zorunda bırakmışlardı. Bu seçenek ya Hristiyanlaşmak ya öldürülmek veya yurtlarını terk edip gitmek idi.

Gırnata şehri İğrinâta olarak da isimlendirilmiştir. Gırnata ismi de İğrinâta ismi de Arapça kökenli isimler değildir. Madrid'e 400 km uzaklıkta olan şehir o zamanlarda Endülüs'ün yeni beldelerinden biriydi. Bölgenin büyük ve eski şehri İlbîra (Elvira) boşaltılmış ve ahali buradan Gırnata'ya geçmiş, buraya yerleşmiş ve surlarını

⁵⁶ Ebû 'Abdillâh Muhammed en-Nâsır b. Ya'kûb Muvahhidler'in hükümdarı olup, babası h.595 (m. 1198)'de ahirete irtihal edince Muvahhidler kendisine biat ettiler. *Zellâka* Muharebesi'nden sonra h. 610'da (m. 1213) Fas'ta vefat etmiştir.

⁵⁷ Mustafâ, eş-Şa'ke, *el-Edebu'l-Endelusî Mevzû'âtuhû ve Funûnuhû* (Beirut: Dâru'l-'İlm li'l-Melâyîn, 1979), 506.

sağlamlaştırmıştı. Merkezini Habbûs es-Sanhâcî⁵⁸ yaptırmış, ardından oğlu Bâdîs b. Habbûs⁵⁹ onun yaptıklarını devam ettirmiştir. Bâdîs'in devrinde şehir tamamlanmış ve günümüze kadar imar edilmiş bir şekilde gelmiştir.

Gırnata'nın son hâkimi 'Abdullâh b. Belkîn b. Bâdîs b. Habbûs es-Sanhâcî'dir. Endülüs'te Mulûku't-tavâif dönemi Gırnata hükümdarlarının da sonuncusu olan 'Abdullâh b. Belkîn, buraya h.465'te, dedesi Bâdîs b. Haddûs'un vefatı üzerine hükümdar olmuş, Yûsuf b. Tâşfîn'in⁶⁰ hücumu ve h. 483'te onu mağlub etmesine kadar da hükmetmeye devam etmiştir. Bu hezimetin akabinde Yûsuf b. Tâşfîn, Bâdîs'i yanında Marakeş'e götürmüş, yanına Temîm adlı bir kardeşini de vererek onu es-Sûsu'l-Aksa'ya sürgüne yollamış ve ölümüne dek masraflarını karşılayabilecekleri bir maaş vermeye devam etmiştir.⁶¹

Edebi bir metin aracılığıyla Müslüman devletlerden yardım isteme olayı Endülüslü Müslümanlar ve Osmanlı devleti arasında da yaşanmıştır. Şöyle ki; İstanbul fethedildiğinde Beni Ahmer Devletindeki Endülüslü Müslümanlar bu süreçte Osmanlı devletinden düşmana karşı yardım alabileceklerini düşünmüşlerdi. Beni Ahmer Devleti'nin yöneticilerinden Emir Ebû Abdullah 1487'de II. Beyazid'e elçi göndererek yardım talebinde bulunmuş ancak o sırada devletin meşgul olduğu bazı iç ve dış sorunlar nedeniyle güçlü bir yardım sağlanamamıştı. Gırnata'daki hakimiyetin kaybedilmesinden sonra şehirde kalan Müslümanlar II. Beyazid'a tekrar bir elçi göndermiş, bu elçi padişahın huzurunda Müslümanların düşer kaldığı zulümleri anlatan bir kaside okumuş ve bunun üzerine padişah Kemal Reis kumandasında bir donanmayı Endülüs'e göndererek bir grup Endülüslü Müslüman'ın Kuzey Afrika'ya, diğer bir grubun da İstanbul'a getirilmesini sağlamıştı.⁶²

Burada Gırnata'dan bahsedilmesi ve bölge ahalisinin yaşadığı acılardan haberdar olunması, bizzat tecrübe edilmemiş olsa da okuyucuyu bir üzüntüye ve tasaya düşer eder. Gırnata'nın düşüşü ve bunun dışında İslam tarihinin acı verici hadiselerinin dile getirilmesi, edebiyatçıların ve şairlerin bu çalışmada ele aldığımız *istisrâh* edebiyatının ortaya çıkışı ile sonuçlanan duyguların arka planını ortaya koymuştur. Endülüs'te *istisrâh* edebiyatının ortaya çıkmasına sebep olan unsurlar en mühimlerini zikrettiğimiz tarihi hadiselerdir. Dolayısıyla *istisrâh* şiiri bu hadiselerin ortaya çıkmasıyla başlamış ve bitişle de sonlanmıştır. Endülüslülerin diğer Müslümanlara yaptıkları yardım nidaları, Endülüs'teki son Müslüman şehri olan Gırnata'nın, Hristiyanlar tarafından tatbik edilen öldürme, göçe

⁵⁸ Habbûs b. Maksen el-Sanhâcî, Gırnata'daki Sanhâcî Devleti'nin kurucusudur. Hicri 429 (m. 1037) yılında vefat etmiştir.

⁵⁹ Hayatı ile ilgili bk. Abdülkerim Özaydın, "Bâdîs b. Habbûs", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1991), 4/419.

⁶⁰ Ebû Ya'kûb Yûsuf b. Tâşfîn es-Sanhâcî el-Lemtûnî (400-496/1010-1106) Murabıtlar Devleti'nin emiridir. Hayatı için bk. 'Alî b. Ebî Zer'el-Fâsî, *el-Enîsu'l-Mutrib* (Fas: Dâru't-Tıbbâ'a el-Medresiyeye,1843), 136.

⁶¹ Bk. Hayruddîn ez-Ziriklî, *el-A'lâm* (Beyrut: Dâru'l-'İlm li'l-Melâyîn, 2002), 4/175.

⁶² Mehmet Özdemir, "Endülüs", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1995), 6/211.

zorlama, diri diri yakma ve zorla Hristiyanlaştırma gibi suç addedilen uygulamalar sonucunda düşmesi ile son bulmuştur. Bunun peşi sıra Endülüs'te, gizli olarak devam ettirilenler dışında İslam varlığını bütünüyle kaybetmiştir. Gizli olarak sürdürenler Endülüs'ten göç etmeye gücü yetmeyen kişiler olup bu sebeple Hristiyan olmuş gibi davranan, İslami ibadetleri gizli bir şekilde yapmaya devam eden Müslümanlardır.

Öyleyse *istisrâh* edebiyatı Endülüs'ün ilk beldesinin düşüşüyle, hicri 456 senesinde (m. 1046) Berbuşter'in (Barbastro) kaybedilmesiyle başlamış ve Endülüs'ün İslam kalelerinin sonuncusu olan Gırnata'nın hicri 898 senesinde (m. 1492) düşmesine kadar devam etmiştir. Endülüslülerin yaşadığı sıkıntılar çoğalıp şiddetlendikçe bu edebi tür bağlamındaki eserlerin de artış göstermiştir.

İstisrâh türünün ortaya çıkmasına sebep olan tarihi faktörlere, diğer faktörlerden ayrı bir şekilde değindik. Zira tarihi boyut bu edebi türün ortaya çıkışındaki ana faktör olarak kabul edilmektedir. Tarihi hadiselerin yanı sıra Endülüs'ün siyasi ve sosyal zemini de bu edebi türün zuhur etmesine etki etmiştir.

Sonuç

İstisrâh edebiyatı, Endülüs'ün Hıristiyan devletler tarafından işgal edildiği, Müslümanların yaşadığı toplumda soykırım, şiddet, zulüm ve işkencenin engellenemez bir şekilde baş gösterdiği bir tarih aralığında varoluş mücadelesini edebiyat alanının imkanlarını kullanarak devam ettirmiş özel bir edebi alandır. Endülüslülerin çektiği sıkıntılar çoğalıp şiddetlendikçe bu edebi tür bağlamındaki eserlerin de artış gösterdiğini görülmüştür. Endülüs'ün düşüşü ve varlığını devam ettirememesiyle birlikte bu edebî tür de çıkış misyonu ortadan kalktığı için devam ettirilmemiştir. Ancak Endülüs özelinde devam etmese de dünyada zulüm, işgal ve soykırım devam ettiği müddetçe mazlum milletlerin edebiyatlarında yaşamaya müsait bir tür olduğu muhakkaktır.

İstisrah edebiyatına ait şiir ve nesir türlerinin tümü gün yüzüne çıkarılamamıştır. Bunun için araştırmaların devam ettirilmesi konunun boyutlarının daha iyi ve net anlaşılması açısından önem arz etmektedir.

Endülüs medeniyeti kuruluş, yükseliş ve yıkılış aşamaları itibarıyla çok büyük dersler ve ibretler alınabilecek bir sahadır. *İstisrâh* edebiyatı da Endülüs'te yıkılış aşamasındaki olayları aydınlatan tarihi bir vesika hükmündedir.

Kaynakça | References

- 'Abâse, Muḥammed. *el-Muvaşşahât ve'l-Ezcâl*. Cezayir: Dâru Umî'l-Kitâb li'n-Neşri ve't-Tevzî, 2012.
- 'Adnân, Muḥammed 'Abdullâh. *Devletü'l-İslâm fi'l-Endelus*. 1 Cilt. Kahire: Matba'atu'l-Hancî. 4. Basım, 1997.
- 'Atîk, 'Abdul 'Azîz. *Târîhü'l-Edebi'l-'Arabî Fi'l-Endelus*. Beyrut: Dâru'l Nahdati'l-'Arabiyye, 1976.
- 'Uzrî, Aḥmed B. 'Omar b. Enes. *Nusûs 'Ani'l-Endelus*. Madrid: Matba'atu Ma'hedi'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye, 1965.
- Dabbî, Ebû Ca'fer Aḥmed b. Yaḥyâ. *Buḡyetü'l-Multemis fi Târîhi Ricâli Ehli'l-Endelus*. Kahire: Dâru'l-Kâtibi'l-'Arabî, 1967.
- Dâye, Muḥammed Rıdvân. *Ebu'l-Bekâ er-Rundi Şâ'iru Risâi'l-Endelus*. Riyad: Âlemu'l-Kutub, 1986.
- Ebu'l-Fazl, 'Îyâd b. Mûsâ b. 'Îyâd, *el-Ġunye*. Beyrut: Dâru'l-Ġarbi'l-İslâmî, 1. Basım, 1982.
- Ebu'l-Ḥasen, 'Alî b. Mûsâ. *el-Muğribu fi ḥilyi'l-Mağrib*. 2 Cilt. Kahire: Dâru'l-Me'ârif, 3. Basım, 1955.
- Ebu'l-Ḥasen, 'Alî İbn Bessâm. *ez-Zehîra fi Meḥâsini Ehli'l-Cezîra*. 2 Cilt. Tunus: ed-Dâru'l-'Arabiyye li'l-Kitâb, 1. Basım, 1981.
- Ebu'l-Kâsım, b. Beşkûl. *es-Sılatu fi Târîhi Eimmeti'l-Endelus*. Kahire: Mektebetu'l-Hancî. 1. Basım, 1955.
- Fâsî, 'Alî b. Ebî Zer. *el-Enîsu'l-Mutrib*. Fas: Dâru't-Tıbbâ'a el-Medresiyye. 1843h.
- Fîrûzâbâdî, Muḥammed b. Ya'kûb. *el-Kâmûsu'l-Muḥît*. Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, 8. Basım, 2005.
- Ḥamevî, Yâkût, *Mu'cemu'l-Buldân*. Beyrut: Dâru Sâdir, 1. Basım, 1993.
- İbn Manzûr, Muḥammed b. Mükerrrem. *Lisânü'l-'Arab*. Nşr. 'Abdullâh 'Alî el-Kebîr. 6 Cilt. Kahire: Dârü'l-Maârif, ts.
- İbnu'l-Ebbâr, Kudâî. *ed-Dîvân*. thk. 'Abdusselâm el-Herâs. Tunus: ed-Dâru't-Tûnisîyye li'n-Neşr, 2. Basım, 1985.
- Kessâs, Sâfiye. *Nuhâtu'l-Endelus ve Cuhûduhum fi'd-Dersi'n-Nahvî*. Cezayir: Tîzî Vizû Mevlûd Ma'merî Üniversitesi, Doktora Tezi, 2018.
- Kurtubî, Ebû 'Abdillâh Muḥammed Şemsuddîn. *el-Câmi' li-Aḥkâmi'l-Kur'ân*. Kahire: Dâru'l-Kutubi'l-Mısriyye, 2. Basım, 1964.
- Levi, Provençal. *Historie de L'es pagne Musulmane*. Leiden: Tome premier, 1950.
- Makkarî, Şihâbuddîn Aḥmed b. Muḥammed. *Nefḥu't-Tîb min Ġusni'l-Endelusi'r-Ratîb*. 2 Cilt. Beyrut: Daru Sâdir, 1997.
- Merâkeşî, İbn İzârî. *el-Beyânu'l-Muğrib fi Aḥbâri'l-Endelus ve'l-Mağrib*. 3 Cilt. Beyrut: Dâru's-Sekâfe, 3. Basım, 1983.
- Merâkeşî, Muḥyiddîn. *el-Mu'cib fi Telḥîsi Aḥbâri'l-Mağrib*. Beyrut: el-Mektebetu'l-'Asriyye, 1. Basım, 2006.
- Şa'ke, Mustafâ. *el-Edebu'l-Endelusî Mevzû'âtuhû ve Funûnuhû*. Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 4. Basım, 1979.
- Şâkir, Aḥmed Muḥammed. Abdusselâm Ḥârûn. *el-Mufaddaliyât*. Beyrut: Dâru'l-Me'ârif, 6.

Basım, t.y.

Şevkî, Ebû Hâfîl. *Zellâka*. Şam: Dâru'l-Fıkr, 2. Basım, 1980.

Tâhîr b. 'Âşûr, Muḥammed. *et- Tâhîr ve't-Tenvîr*. 1 Cilt. Tunus: ed-Dâru't-Tûnisiyye li'-Neşr, 1984.

Zebîdî, Ebu'l-Feyz, Murtazâ. *Tâcu'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*. 9 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ḥidâye, t.y.

Zeyyât, Ahmed vd.. *el-Mu'cemü'l-vasîf*. nşr. Mecma'u'l-Luġati'l-'Arabiyye. 2 Cilt. Mısır: Dâru'd-Da've, , t.y.

Zirikî, Ḥayruddîn. *el- A'lâm*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-'İlm li'l-Melâyîn,15. Basım, 2002.